

Küreselleşme ve Sanayisizleşme¹ Bağlamında Türkiye’de ve Dünyada Demokrasi Açığı²

Eriñç YELDAN*
Deniz YILDIRIM**

Özet: “Devlet, demokrasi, sivil toplum örgütleri ve iktisadi/sosyal/hukuksal yaşam alanları arasındaki ilişkiler sorunsalı” günümüz küreselleşme sürecinin ana eksenini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, devlet–sivil toplum ve katılımcı demokratik kurumların eksikliği ardında yatan iktisadi ve sosyal gelişmeler Türkiye özelinde irdelenmektedir. Çalışmanın ana hipotezi, Türkiye’deki mevcut problemlerin ardında 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana küresel ekonomide gözlenen temel gelişmelerin önemli bir payı olduğu tespitine dayanmaktadır. Çalışmada katılımcı demokrasinin sanayileşme süreci ile birlikte gelişen kurumların oluşturduğu zemin sayesinde yerleştiği savlanarak, “sanayisizleşme” ve “demokrasi açığı” olguları arasındaki ilişkiler küresel politik ekonomideki ana eğilimler ışığında tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Demokrasi açığı; küreselleşme; sanayisizleşme; Türkiye’nin ekonomi politikası.

Democracy Deficit in Turkey in The Context of Globalization and De-Industrialization

Abstract: “State, democracy, non-governmental organizations and interconnectivity among economic/social/judicial spaces” create the main axis of today’s globalization process. This article examines the economic and social developments which lie behind the deficiencies of relations among state, civil-society and participatory democracy in the Turkish context. The main hypothesis is based on the argument that the principal developments in the global economy that has been

¹ Metinde sanayisizleşme İngilizcedeki ‘de-industrialization’ kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Farklı metinlerde aynı kelime için sanayiden sıyrılma ifadesine de rastlanabilir. Bu çalışmada, sanayisizleşme ile kastedilen sosyal ve ekonomik faaliyetlerde sanayinin payının azaltılmasıdır.

² Makalenin önceki sunumları İstanbul Sanayi Odası’nca düzenlenen XXII. Sanayi Kongresi hazırlık raporuna dayanmaktadır. Yazarlar çalışmanın çeşitli safhalarında yararlanmış oldukları değerli görüşleri için Aylin Güney; Ali Ağaoğlu; Tolga Bölükbaşı; Güneş Kolsuz ve İSO tarafından düzenlenen Çalıştay katılımcılarına teşekkür borçludur.

* Prof. Dr. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, İktisat Bölümü

** İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü Doktora Öğrencisi

going on since the last quarter of the 20th century has an important impact on the current economic, social and political problems in Turkey. The article further puts forward the idea that participative democracy is built on the institutions which came with industrialization process and investigates the complex relations between “de-industrialization” and “democracy deficit” in the context of the global political economy.

Key words: democracy deficit; globalization; de-industrialization; political economy of Turkey

Giriş

Yedinci senesine girmek üzere olan küresel kriz, sadece iktisadi ya da siyasi sonuçları ile değil, çevresel/ekolojik ve sosyal boyutlarıyla da yaşam alanlarını tehdit etmektedir. Küresel kriz 2007’de ortaya çıkıp, 2008’de şiddetlenirken OECD ülkeleri bir bütün olarak yüzde 6 küçülmüş; dünya sanayi üretimi yüzde 13 gerilemiş; dünya ticaret hacmi ise yüzde 20 daralmıştır. 2014’ün verileri ise, “büyük durgunluk” diye anılan bu kriz günlerinin üzerine birikmiştir. Yaygın ve sürekli işsizlik, sanayiye yönelik sabit yatırımlarda yavaşlama ve dünya çapında yükselen enflasyon “2007-?” küresel krizinin ana özelliklerini oluşturmaktadır.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ivmelenen küreselleşme dalgası bir yandan da Türkiye’nin içinde bulunduğu yakın coğrafyada bölgesel savaşların ve etnik ve mezhep ayırımına dayalı sosyal çatışmaların şiddetlendiği bir dönem olmuştur. 2007-sonrasının büyük durgunluk süreci altında söz konusu bölgesel/etnik/yerel çatışmaların daha da yoğunlaştığı izlenmektedir. Yugoslavya’nın parçalanması, *Turuncu Devrimler* ve sahra-altı Afrika ülkelerinde yaşanan yerel gerginlikler, giderek Irak’a açık müdahaleyi de içeren bölgesel savaşlara ve *Arap Baharları* ile birlikte, Suriye, Mısır ve Ukrayna’da iç savaş koşullarını yansıtan sosyal çatışmalara dönüşmüştür. Bu durum, Samir Amin’in ifadesini akla getirmektedir: “*Günümüz küreselleşmesi altında kapitalizm dünyayı savaş konjonktürü olmadan yönetemez*” (Amin, 2004: 19-30).

Türkiye’de de söz konusu dönem boyunca mevcut hukuksal alt yapının şiddetle sarsıldığı ve yasama, yürütme ve yargıda derin dengesizliklerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bir yanda dış açığın (cari işlemler açığı) yarattığı devalüyonist ve enflasyonist baskılar; diğer yanda katılımcı demokrasi kazanımlarının önemli bir parçası olan sivil toplum örgütlerini ve hukukun üstünlüğü ilkesini yaşama geçirme konusundaki yetersizliği (ve hatta “isteksizliği”), Türkiye’yi 21. yüzyılın bu ikinci on yıllık döneminde “vasat” (*mediocre*) bir toplumsal dengeye hapseder görünmektedir.

Türkiye ekonomisi, bir bütün olarak değerlendirildiğinde diğer “*Yükselen ve Gelişmekte Olan Piyasa* (YGP) ekonomilerine kıyasla onlardan *üç noktada ayrılmaktadır*: (1) Düşük ulusal tasarruf oranları; (2) büyümenin aşırı oynaklığı; ve (3) işgücüne katılım –özellikle kadın emeğinin düşük katılımı. Aslında birbirine bağlı

olan bu üç gözlem büyümenin kendisini bir anlık gösterip sonra çöküşe geçmesinin ardındaki spekülâtif-İtkili süreçlerin doğrudan yansımadır. Nitekim, Türkiye ekonomisi üzerine yapılan araştırmalar 2003-2006 arasında yüksek tempolu bir büyüme ve sosyal göstergelerde göreceli bir iyileşme sağlandığını; ancak bu sürecin sürdürülebilir bir büyüme sürecine dönüştürülemediğini; ve uluslararası sıcak para hareketlerine bağımlı, *spekülâtif-İtkili* bir konjonktürel dalgalanmadan ibaret kaldığını vurgulamaktadır³ (Yeldan, 2006: 193-213), (Cizre ve Yeldan, 2005: 387-408).

Dolayısıyla, sadece İktisadi değil, sosyal, siyasal ve hukuksal anlamda da bir uyumsuzluk içerisinde olduğumuz ifade edilebilir. “*Piyasaların kendi kendilerini denetleyemediği?*” önermesinin genel kabul gördüğü; ancak, “*devletin (kamunun) düzenleyici işlevlerinin neler olduğunun ve nasıl kurgulanması gerektiğinin*” henüz anlaşılamadığı bir ortamdayız. Özellikle, Fordist/Taylorist merkezi üretim örgütlenme kurumlarıyla biçimlenen hiyerarşik toplum yapılarından daha katılımcı ve demokratik sosyal yapılara geçişin olanaklarının (*policy space*) (Rodrik, 2007: 1-33) uluslararası ekonomi politik yazınının ana gündem maddelerinden birisini oluşturduğunu gözlemekteyiz⁴. Türk İktisadi ve siyasal yaşamının içine sürüklendiği dengesiz ortamın, küresel ekonomide süregelen genel süreçlerden bağımsız olmadığını ve –kendi toplumsal iç dinamiklerinin yaratmakta olduğu öznel şekillendirmeleri göz önünde tutmakla birlikte, küresel ekonomiye geç kapitalistleşen bir ülke olarak eklemleme çabasının doğal bir sonucu olduğunun da altını çizmemiz gerekmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de “*devlet, demokrasi, sivil toplum örgütleri ve İktisadi/sosyal/hukuksal yaşam arasındaki ilişkiler*” konusunu bir bütün olarak irdeleyeceğiz ve devlet-sivil toplum arasındaki demokratikleşme sürecini çözümlenmeye çalışacağız. Bir ön hipotez olarak, *Türkiye’deki mevcut İktisadi, siyasal ve hukuksal sorunların ardında 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana küresel ekonomide gözlenen temel gelişmelerin önemli bir payı olduğunu* vurgulayacağız. Kısaca özetlemek gerekirse, küresel ekonomide dört ana gelişimin önemli olduğunu düşünmekteyiz: (1) ulusal gelirler içerisinde sanayi aktivitelerinin göreceli olarak önemini yitmesi ve gelişmiş/gelişmekte olan hemen tüm ulusal ekonomilerde yaşanan *sanayisizleştirme* olgusu; (2) tüm küresel ekonomide özel hanehalklarının göreceli tüketim harcamalarında artış ve tasarruf performansının düşmesi; (3) gerek küresel, gerekse ulusal düzeyde bölgesel ve şahıslar düzeyinde gelir dağılımının bozulması⁵; ve (4) ilk üç eğilimin yarattığı baskıların sonucu olarak sosyal dışlanmışlık ve yoksulluğun

³ Türel, Türkiye’nin siyasal yapısındaki gelişmeleri uluslararası ekonomi politik yaklaşımıyla irdelemekte, Pamuk ise Türkiye İktisadi coğrafyasının son iki yüzyıllık tarihsel gelişiminden dersler sunmaktadır (Türel, 2011), (Pamuk, 2014). Bu konuda ayrıca bkz. FESSUD, 2013:1 ve Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2007.

⁴ Bu konuda daha fazla kaynak için bkz. (Castells, 2000), (Rodrik, 1997), (Amin, 1995).

⁵ Bu gözlem, “*uluslar zenginleştikçe gelir dağılımının önce bozulma, daha sonra da düzelme eğiliminde olacağı*” yönündeki *Kuznets öğretisini* tersine çevirmekte ve “*ters-Kuznets eğrisi*” olarak adlandırılmaktadır.

yaygınlaşması, “orta sınıfların” kendisini üretmeyip, çözülmesi ve “demokrasi açığının” ortaya çıkması.

Türkiye de özellikle yakın coğrafyamız içinde yer alan benzer gelişmekte olan yükselen piyasa ekonomileriyle birlikte söz konusu sanayisizleşme-tasarrufların gerilemesi ve bölgesel gelir dağılımının bozulması tehditleriyle birlikte siyasi ve hukuki edinimlerinde dar boğazlar yaşamakta ve siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler yazınlarında “demokrasi açığı” diye anılan soruna sürüklenmektedir. 2007 yılından bu yana sürmekte olan *büyük durgunluk* konjonktürü de bu sürecin önemli bir yapısal parçası olarak değerlendirmelidir.

Çalışmanın girişi takip eden bölümünde, küresel ekonomide yaşanan *büyük durgunluk* süreci küreselleşme ve küreselleşme-sonrası (*post-globalization*) tartışmaları açısından izlenmekte ve konumuz açısından ilgili olarak gelir dağılımının bozulması, sosyal dışlanma ve demokrasi açığı boyutlarıyla irdelenmektedir. Daha sonra sanayinin ulusal ekonomi içerisinde göreceli olarak önemini yitirmesi ve Türkiye’de ekonomi politik özelinde demokrasi açığı sorunu tartışılmaktadır. Son bölüm ise sonuçların değerlendirilmesine ayrılmıştır.

Küreselleşme Sonrası Dünyada Devlet ve Toplum

“*Küreselleşme*” birçok çalışmada, mallar, hizmetler ve sermaye pazarlarının uluslararası bütünleşmesi ve piyasanın serbestleştirilmesi üzerinden tartışılır. “İyimser” görüşlere göre, küreselleşme ülkeler arası ekonomik farklılıkları ortadan kaldırarak kapital, teknoloji ve bilgi akışı karşısındaki sınırları en aza indirir ve böylece bizleri ‘sınırları olmayan’ bir dünyaya yönlendirir (Lakha ve Taneja, 2009: 408-424). Ancak küreselleşme ne yalnızca ekonomik, ne de yalnızca tarihsel bir olgu olarak ele alınabilecek tek yönlü bir süreçtir. Küreselleşme farklı ama birbiriyle bağlantılı karmaşık bir dizi ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal süreci içerir. 1990’lı yıllardan itibaren kullanımı yaygınlaşan küreselleşme kavramı, kabaca ulusal sınırları aşan karşılıklı toplumsal, iktisadi ve siyasi bağlantıların yoğunlaşması olarak tanımlanabilir (Colas, 2007).

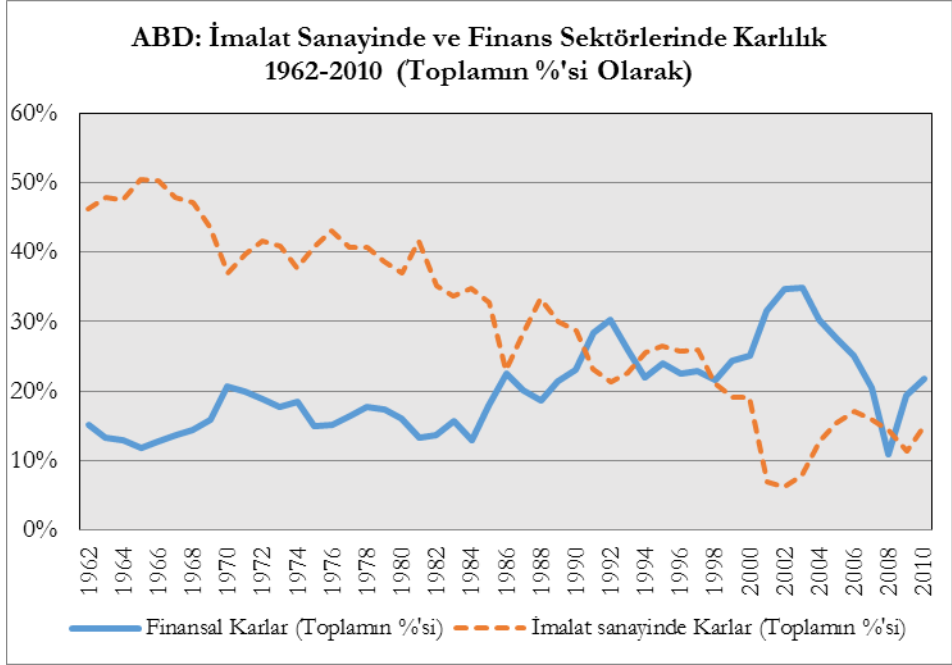
Tam da bu sebeple, bu çalışma kapitalist mantığın da küreselleştiğini ve küreselleşen kapitalizmin bir bütün olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamı etkilediğini kabul etmektedir. Bugün ortaya çıkan demokrasi sorunları, işçi, sendika ve emek örgütleri üzerinde artan baskılar, sosyal politikalar alanında hissedilen gerileme bu mantığın sonuçları olarak değerlendirilmelidir (Koray, 2011: 21-49). Bu çalışma esas olarak, küreselleşen kapitalizmin bir başka sonucu olarak değerlendirilebilecek sanayisizleşme olgusunu ve bunun demokrasi üzerindeki etkisine eğilecektir.

20. yy.’ın yeni küreselleşme dalgasının en önemli ayırdedici özelliği finansal sermayenin giderek üretici sermayeden bağımsızlaşarak kendi rasyonalitesi üzerine yükselmesi olgusudur. Buna göre kapitalist yarışma altındaki bir pazar ekonomisinin biricik başarı ölçütü olarak kar (veya genel olarak sermayenin getirisi)

ön plana çıkartılmakta ve devletin, karlılığı ençoklaştıracak yepyeni bir “yönetişim modeli” (governance) ile yeniden yapılandırılması gerektiği savunulmaktadır. “Ekonomik verimlilik” ve “piyasanın güveni” gibi söylemler altında kurgulanan bu “cehennemi makina” (Bourdieu, 1998: 1) rasyonelliğin biricik kıstası olarak sunulan sermaye karlılığının elde edilmesi önündeki her türlü toplumsal, idari ya da yasal kısıtlamayı “akıl dışı” olarak nitelendirmekte ve kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.

Sermaye birikiminin sanayiye yönelik sabit yatırımlardan uzaklaşarak giderek daha “akışkan”, daha “sıcak”, ve daha “kısa dönemli” *finansal* yatırım sahalarına yönelmesi 20. yüzyıl küreselleşme sürecinin ayırt edici özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, 1970’lerde günde yaklaşık sadece 190 milyar dolar hacmi olan dünya döviz piyasası işlemleri, 1990’ların başında günde 1.2 trilyon dolara, günümüzde de 4.3 trilyon dolara ulaşmış durumdadır. Bu rakamın, dünya ticaret hacminin neredeyse 100 misline ulaştığı görülmektedir (UN, 1994: 1-446). Petras ve Weltmeyer’e göre, reel sektörde kullanılan her 1 dolara karşılık, dünya finans piyasalarında 25-30 dolarlık bir işlem hacmi gerçekleşmektedir (Petras ve Weltmeyer, 2001: 17). Küresel finansal sermayenin baş aktörleri olan bankalar ise bu süreçte işlemlerini giderek uluslararasılaştırmaktadır. Hobsbawm, Petras, Weltmeyer, Epstein gibi düşünürler özellikle ABD ve kıta Avrupa’sının belli başlı ekonomilerinde 1970’li yıllardan başlayarak sanayi kesiminde karların gerilediğini ve finans sektörlerinde artmakta olduğunu vurgulamaktadır. Aşağıda ABD (Bureau of Economic Analysis) kaynaklı veriler, Amerikan ekonomisinde sanayi ve finansal karlardaki ters değişimin boyutlarını sergilemektedir.

Şekil 1

Kaynak: USA Department of Commerce (Bureau of Economic Analysis).

Sanayide yatırımların göreceli olarak gerilemesi, doğrudan doğruya sanayi aktivitelerinin ulusal gelirler içindeki payının da düşmesine neden olmaktadır. Aşağıdaki 1 No'lu Tablo seçilmiş ülkeler bazında 1980 sonrasında dünya ekonomisinde sanayinin görece gerileyen konumunu açıkça dile getirmektedir.

TABLO İmalat Sanayinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) İçindeki Payı

	1980	1990	1995	1999	2005	2012
Gelişmiş Ekonomiler	24	21	22	19,9	17	16,6
<i>I - AB -15</i>						
Almanya	...	28	23	22,5	23	20,7
Avusturya	30	21	19	19,9	20	19,1
Belçika	24	...	20	19,2	17	13,9
Danimarka	22	17	17	16,5	14	12,2
Finlandiya	35	...	25	25,6	22	18,9
Fransa	24	16,1	13	10,7
Hollanda	18	...	17	15,6	14	13,3
İngiltere	27	23	22	18,3	15	11,4
İrlanda	30	34	27	24,1
İspanya	18,7	16	12,3
İsveç	25	...	22	21,8	20	16,3
İtalya	28	23	22	20,9	18	16,8
Portekiz	19	18,3	16	13,5
Yunanistan	11	...
<i>II - Diğer Ülkeler</i>						
ABD	22	19	19	16,7	14	12,9
Avustralya	19	15	15	13,8	12	9,3
Çek Cumh.	24	25,6	25	23,6
Slovakya	24	24,3	19	20,7
Slovenya	...	34	...	25,5	25	21,1
G. Kore	29	27	28	28,1	28	31,2
İsviçre	...	22	21	...	20	...
Japonya	29	...	23	21	21	18,6
Kanada	22	17	18	19,2	...	11,9
Gelişmekte Olan Ülkeler	...	23	22	...
<i>I - AB Ülkeleri</i>						
Bulgaristan	24	16,6	20	16,5
Estonya	...	42	18	16,7	19	17
Letonya	...	35	21	14	13	12,2
Litvanya	...	21	20	17,8	22	16,4
Macaristan	...	23	24	22,9	23	23,2
Polonya	21	19	18	18,5
Romanya	...	34	29	16,5	24	29,9

<i>II - Diğer Gelişmekte Olan Ülkeler</i>						
Arjantin	29	27	18	19,2	23	21,7
Brezilya	33	...	19	16	...	13,2
Çin	41	33	34	31,6	34	29,5
Endonezya	13	21	24	25,9	28	24,3
Hindistan	18	17	18	14,7	16	13,5
İran	...	12	12	13	12	10,6
Malezya	21	24	26	30,9	31	24,3
Meksika	22	21	21	20,9	18	16,3
Mısır	12	18	17	19,5	17	15,2
Pakistan	16	17	16	15,4	18	19,1
Tayland	22	27	30	32,6	35	35,6
Rusya	18	15,9
S. Arabistan	5	9	10	10,4	10	10,7
Hırvatistan	...	29	24	19,6	20	16,2
TÜRKİYE	15	20	28	24,1	14	18,6
DÜNYA Ortalaması	...	21	20	16,3	18	16,6

Tabloda yer aldığı üzere, 1980'e görece, ele aldığımız ülkeler arasında ulusal katma değer içerisinde sanayinin payını koruyabilen sadece beş ülke gözlenmektedir: Kore, Tayland, Endonezya, Pakistan ve Mısır. Ancak burada adı geçen son iki ülkenin sanayi paylarının aslında uluslararası standartlarda son derece cılız kaldığı fark edilir. Dünya ortalamasına bir bütün olarak bakıldığında ise sanayinin katma değer içindeki payı 1990'da %20 iken, 2012'de bu payın %16.6'ya gerilediği gözlenmektedir. Türkiye'de ise 1970-1976 yılları arasında yoğun bir biçimde üretim malları üreten ara malı ve temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt içindeki ikamesine ağırlık verilmiş ancak 1977'den itibaren döviz finansman krizine sürüklenen bu birikim modeli 1980 yılında gerçekleştirilen dışa açılma ile sona erdirilmiştir (Yeldan, 2011: 38). Dolayısıyla aslında sadece küresel üretim merkezlerinin doğuya kaymasıyla birlikte, bir bütün olarak küresel ekonomide sanayi faaliyetlerin gerilediği; buna karşılık ileri teknoloji hizmetler, inovasyona ve tasarıma dayalı robotik hizmet üretiminin ön plana çıktığı izlenmektedir. Türkiye'nin de bir parçası olduğu bu süreçte, geç kapitalistleşen ülkeler açısından sanayileşmenin henüz olgunlaşmadan hizmet ağırlıklı sektörlerle geçişi bir dizi sosyal/kurumsal sorunu da beraberinde getirmektedir.

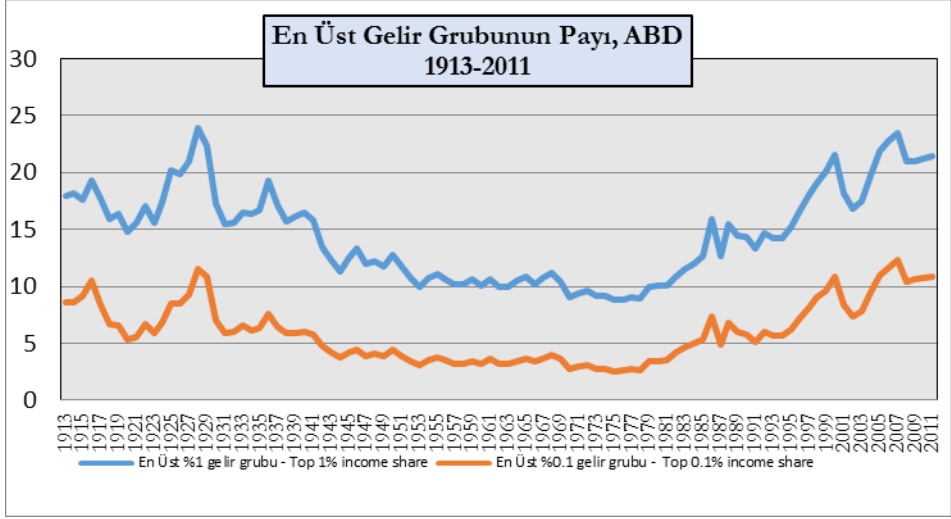
Katılımcı demokrasi kurumlarının görece zayıflığı bu sorunların başında gelmektedir. Zira, katılımcı demokrasinin kurumları olgunlaşmış sanayi

toplumlarında endüstriyel ilişkilerin çerçevelediği toplu sözleşme sürecine dayalı kitle örgütleri olarak sendikalar, meslek odaları, üretici birlikleri ve benzeri sivil toplum örgütleri ile birlikte ortaya çıkmıştır. Leo Huberman’ın aktardığı gibi, Endüstri Devrimi; işçilerin şehirlerde yoğunlaşmasına sebep olmuş ve ulus çapında örgütlenme için gerekli ulaşımı ve iletişimi sağlamış ve işçi hareketi için gerekli ortamı yaratmıştır (Huberman, 2005: 214). Bu durum ise işçi sınıfının politik demokrasi savaşını kazanmasına olanak sağlamıştır. Şu halde, 20. yüzyılın son çeyreğinden başlayan sanayisizleşme olgusunun, sadece ekonomik yatırım öncelikleri meselesi değil, aynı zamanda katılımcı ve aktif demokratik örgütlerin gelişimini geciktiren ve demokrasi açığının ortaya çıkmasına neden olan bir süreç olarak görüldüğü ileri sürülebilir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme aşamasını tamamlamadan, ulusal gelirin göreceli olarak daha düşük oranlarından başlayarak gerilemeye dönüşmesi, sanayileşme ile anılan bir dizi demokratik kitle örgütünün de kurumsal olarak olgunlaşmaması sonucunu beraberinde getirmektedir. Gerçekten de, Türkiye’de yaşanan 1977-1980 ekonomik krizi demokrasinin tıkanmasına sebep olmuş, Anayasa, iş ve örgütlenme yasalarında getirilen sınırlamalar ile emek kazanımları gerilemiştir (Yeldan, 2011: 38-64). Dolayısıyla, Türkiye’de devlet ve sivil toplum ekseninde yaşamakta olduğumuz demokrasi sorunlarının sanayisizleşme ve teknolojiye dışa bağımlı hizmetleşme sorunlarıyla birlikte ele alınması anlamlı olacaktır.

Sanayiden uzaklaşma ve modernleşme projesiyle birlikte anılan *demokratik kurumların gelişiminin duraksaması* küreselleşmenin 21. yüzyılda ilk elde gözlenen ana eksenini oluşturmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreği itibariyle ulusal sınırların dışına taşan sermayenin, ulus-ötesi (trans-national) şirketler tarafından yönlendirilmesi de bu noktada ayrı önem arz eder. Hiper-birikim dünyası kontrolünü elinde tuttuğu medya olanaklarıyla birlikte gelişmekte olan ülkelerin “yeni orta-sınıflarına” borçlanmaya dayalı bir hiper-tüketimi işaret eder görünmektedir. Diğer yandan da medyada yer alan popüler ekonomi programları sürekli olarak “parasal yatırım” miti ile çözülmekte olan orta sınıfları finans dünyası içerisinde pasif seyircilere dönüştürmektedir.

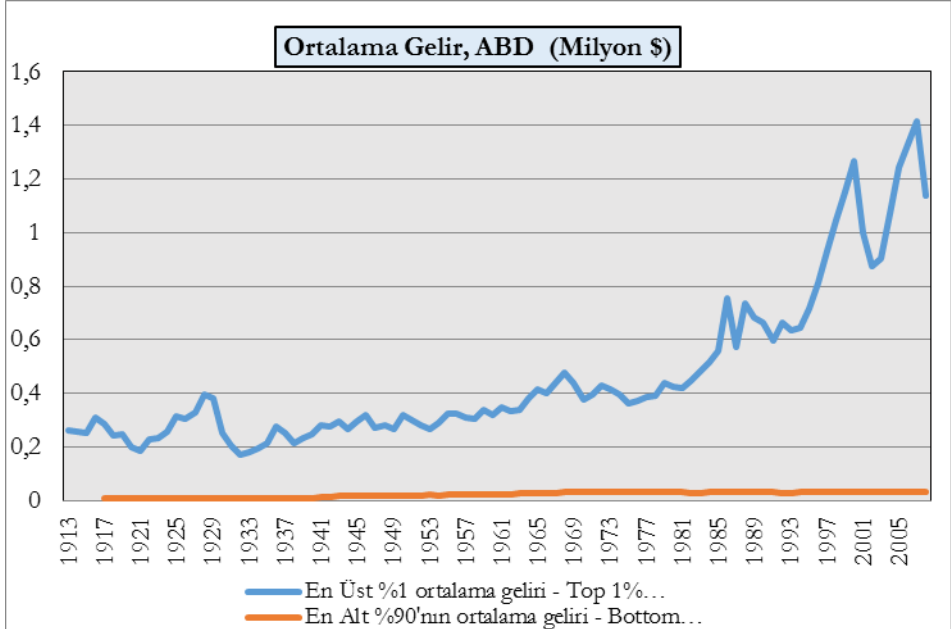
Gelir dağılımındaki çözümlenin boyutları Amerikan ekonomisinden alınan verilerin yansıtıldığı 2 ve 3 no’lu şekillerde sergilenmektedir. Amerika’da 1979’dan bu yana ivme kazanan gelir eşitsizliği sonucunda orta gelirli hane halklarında göreceli kayıplar öne çıkmaktadır. 1979’da Amerika’da en üst gelir grubuna ait %1’lik kesim gelirin %9’unu kazanmakta iken 2013 itibariyle bu kesimin gelir payının %23’e çıktığı fark edilmektedir. En üst binde 1’lik kesimin (%0.1 gelire sahip hane halklarının) gelir paylarındaki artış ise daha da keskindir.

Şekil 2

Kaynak: USA Department of Commerce (Bureau of Economic Analysis).

Şekil 3

Kaynak: USA Department of Commerce (Bureau of Economic Analysis).

Öte yandan mevcut geleneksel kalkınma modelleri ve savladıkları politika önerileri küresel ekonomide gerek uluslararası, gerek yerel/ulusal düzeyde gözlenen gelir dağılımı eşitsizliklerinin kaynaklarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Birleşmiş Milletler örgütü, *En-Az Gelişmiş Ülkeler (E-AGÜ)* diye anılan en-yoksul ülkeler grubunu yıllık ortalama kişi başına gelirini 750 doların altında olan ekonomiler olarak tanımlar. Bu tanıma uyan yaklaşık 1 milyar insan olduğu varsayılmaktadır. Afrika'nın Sahra-altı coğrafyasında 400 milyon insan ve Latin Amerika'nın yaklaşık yüzde 30'u bu grupta yer almaktadır. Söz konusu ülkelerde 1950-1975 arasında yüzde 2 olan kişi başı milli gelir büyüme hızı ise 1980-2000 arasında yüzde *eksi 0.5'e* düşmüştür. Şu halde, *günde 1 doların altında olan kişi başına düşen milli gelir* 20 yıl boyunca daha da azalma içindedir. Küresel ekonominin yapay bir genişleme içinde olduğu 2006-2008 arasında bu ülkelerde yaklaşık yüzde 7'lik bir büyüme elde edilmesine karşın, 2008 sonrasının küresel krizi bu ülkeleri son derece sert vurmuş ve var olan yoksulluk koşullarını daha da derinleştirmiştir.

Finans sermayesinin spekülatif birikimleriyle beslenen ulus-ötesi sermaye, benzeri görülmemiş ölçekte *sanal bir hiper-birikim* uğraşına yönelmiş durumdadır. Ulus-ötesi sermaye, trilyonlarca dolarlık (sanal) fonları konut veya petrol, gıda ve benzeri emtia piyasalarında spekülatif köpükler yaratmak suretiyle çoğaltmaya ve sanayi birikiminde karşılaştığı tıkanıklıkları aşmaya çalışırken, sermayenin hiper birikim gereksinimleri açık diktatörlüğe dönüşen ("*demokrasi açığı*" yaratan) siyasi rejimler ortaya çıkar. Bu çerçevede, söz konusu hiper-birikim rejimi finansal akışkanlığa sahip likit sermayenin mantığına karşı çıkabilecek tüm sosyal, toplumsal ve kültürel direnç noktalarını parçalamış ve küresel sermayenin tahakkümüne bağımlı kılmış gözükmektedir. Dünya üretimini son on yıldır sürükleyen ana kaynağın artık Amerikan ve Avrupa ekonomileri değil de, Asya ve Latin Amerika'nın seçilmiş bölgelerinde yatmakta olduğu bilinmektedir. 20. Yüzyılın gelişmiş ekonomileri hizmet toplumlarına dönüşürken dünyanın üretici fabrika ve çiftliklerinin giderek üçüncü dünya ekonomilerine kaymakta olduğu gözlemlenir. Üçüncü dünya ülkeleri şu haliyle kapitalizmin ana üreticisi olarak gelişimini sürdürmektedir. Bu gelişmeler ışığında, birçok iktisatçı ve sosyolog, dünya kapitalizminin yeni bir aşama içerisine girdiğini ve bir tür *üçüncü dünya kapitalizminden* bahsedileceğini savunur (Yeldan, 2009: 70-71), (Dicken, 2007: 177-180). Üçüncü dünya kapitalizmi olarak tanımlanan bu evrede, dünya çapında sosyal dışlanmışlığın ve yoksulluğun hızlandığı dikkat çeker.

Sosyal dışlanmışlık Power ve Wilson'a göre içerisinde yaşanan toplumdaki faaliyetlere tam olarak katılmama durumudur (Bayram vd., 2009: 375-391). Sosyal dışlanmışlık ile mücadele programları ve projelerinde hedef 'dışlanmış' olanın sosyal entegrasyonunu sağlamaktır. Sosyal dışlanmışlık ağırlıklı olarak yoksulluk ile birlikte ele alınır. Yaşamak için gerekli kaynaklara farklı sebeplerle (örn. yaşlılık, hastalık) ulaşamayanlar ekonomik olarak dışarıdan gelecek yardımlara bağımlı kalacaktır. Sosyal dışlanmışlığın önüne geçmek ve istihdam yoluyla toplumsal aidiyeti sağlamak adına ülkelerin asgari gelir uygulamasını başlattığı bilinir (Fransa

örneği, Mingione). İngiltere’de ise 19. Yüzyılın başında tartışılan yoksulluk yasası yoksulluk ile yoksunluk tartışmalarını başlatmış ve bu yasadan yalnızca yoksun ve güçsüzlerin yararlanması gerektiğini öne süren önermelere konu olmuştur.

Yoksulluk ve sosyal dışlanmışlık ile mücadelede toplumda her kesimin sosyal ve ekonomik yaşam hakkında söz sahibi olması önemlidir. Yukarıda değinildiği üzere, gelir dağılımındaki eşitsizlikler arttıkça sosyal dışlanmışlığın artacağı düşünülmektedir. Bireylerin yalnızca ekonomik değil sosyal birçok ayrımcılığa uğradığı göz önünde tutulduğunda bu durumdan salt bürokratik düzenlemelerle çıkılamayacağı açıktır. Bu noktada, “refah devletinin” gerilemesiyle ortaya çıkan boşluğun sivil toplum örgütleriyle ve yaptıkları yardım projeleriyle doldurulmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Zira ulus-ötesi sermayenin ikinci müdahale alanı 1950 sonrasında inşa edilen sosyal refah devletine ait (sağlık, eğitim, güvenlik vb.) kamusal hizmet sektörleri olmuştur. “Refah devleti” çatısı altında yurttaşların evrensel olarak nitelendirilen haklar gerilemiş ve böylece devletler sorumluluk alanını “fakirler ve yoksunlar” ile sınırlandırmaya koşullandırılmıştır.

Bu yapı içerisinde devletin küçültülmesi, uluslararası mal ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi, özelleştirme ve serbest ticaretin önünün açılması beklenir. Ulus-Devletlerin kamu gelirlerine spekülâtif finansal sermaye araçlarıyla (borsalar, menkul kıymetlendirilmiş borç senetleri vb.) el konulmasıyla iflâsa sürüklenen devlet bütçelerinin onarılması yine çalışanların, küçük tasarruf sahibi ve işletmelerin kazanımlarının daralmasına ve küresel finans sermayesinin kısa dönemci kar mantığına terk edilmesine yol açmıştır.

Küresel ekonomide yaşanan büyük durgunluk ve neoliberal uslamlama olgusuna koşut olarak devlet ve demokrasi algısının yeniden sorgulanması süregelen 20.yüzyıl küreselleşmesinin doğrudan bir yansımasıdır. Bu bağlamda incelenen siyasal ve ekonomik karar alma süreçleri, Ulus-Devlet’in gücünü yitirmekte olduğu tartışmalarını gündeme taşımaktadır.

Küreselleşen Sermayenin Yerelleşme Özlemleri ve Ulus-Devletin Geleceği Tartışmaları

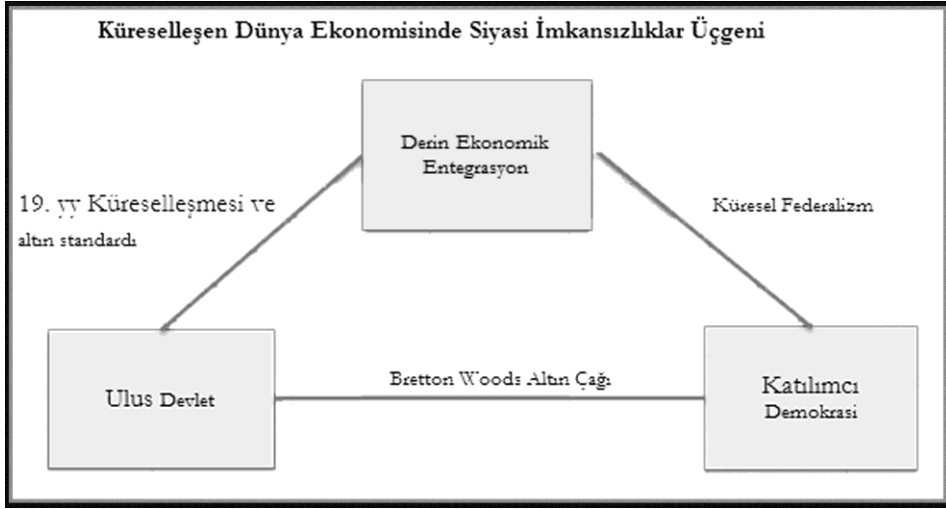
Küreselleşme beraberinde siyasal otoritenin çok taraflı kuruluşlara devredildiği tartışmalarını da gündeme getirmiştir. Küreselleşmenin siyasal hâkimiyetinin, yirminci yüzyılın en yaygın siyasal formu olarak karşımıza çıkan ulus devletinin üzerinde ve ötesinde olduğu iddia edilir (Colas, 2007). Alınan ekonomik kararlarda ulusal sınırların aşılması ve global aktörlerin ekonomide artan rolü bu tartışmaları güçlendirir. Ulusal ekonomiler dünya piyasalarıyla eklemlenmekte ve iktisadi karar süreçleri giderek küresel ekonominin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmektedir (Harriss, 2004), (Rodrik, 2007).

Rodrik, ekonomide geçen imkansız üçlemenin koşullandırma ve kısıtlarını küresel ekonomi ve ulus devlet eksenine “*siyasi imkansızlıklar üçgeni*” kavramıyla taşımıştır (Rodrik, 2007). “*siyasi imkansızlıklar üçgeni*”ne göre, derin ekonomik entegrasyonu amaçlayan bir “ulus-devlet” sistemi ancak 19. yüzyılın altın standardına ve tek bir hükümlan finansal merkezin altın stoklamasına dayalı parasal disiplin altında söz konusu olabilirdi. Ancak 19. yüzyılın baskıcı kolonyal sistemi küresel anlamda bir demokrasinin yeşermesine el veremeyecekti. Gerçekten de, Ulus-devlet ile katılımcı demokrasinin birlikteliği tarihte ancak 1950 sonrası Bretton-Woods sisteminde söz konusu olabildiği görülmüştür.

Bu sistemin ayırt edici özelliği refah devletinin talep yaratması ve işsizlikle mücadeleyi enflasyonist istikrar hedefinin örneğine yerleştirmesidir. Sermaye akımlarının göreceli olarak kısıtlı olduğu bu dönemde ise “derin küreselleşme” söz konusu olamayacaktır. Derin küresel entegrasyon ile katılımcı demokrasi ancak ve ancak küresel yerleşmede ve federalist devletlerde mümkün durmaktadır; ancak bu da imkansız üçlemenin mantığına uygun olarak, ulus-devletten feragat etme anlamına gelmektedir. Rodrik’in savları 4 no’lu şekilde kurgulanmaktadır.

⁶ “*İmkansız üçleme*” kavramı aslında uluslararası iktisat alanında *Mundell-Fleming yaklaşımı* diye bilinir. Uluslararası iktisatta imkansız üçleme kavramı için bkz., (Obstfeld ve Rogoff, 1996: 609 -621). Mundell-Fleming model kurgusunda, ulusal merkez bankalarının şu üç politikadan ancak ikisini eş anlı olarak seçebileceği, kalanın muhakkak piyasalar tarafından belirlenen içsel bir değişken olacağı vurgulanır: (i) bağımsız para politikası (para arzının/faiz oranının belirlenmesi); (ii) döviz kurunu düzeyi; ve/veya (iii) uluslararası sermaye hareketleri rejimi (sermaye akımlarının serbest ya da kısıtlı olması). Mundell-Fleming modeli uluslararası iktisat öğretilerinde Ortodoks Hıristiyan inancına atıf yapılarak, “*kutsal olmayan üçleme*” kavramıyla da dile getirilmektedir (Fleming, 1962: 369–379), (Mundell, 1963: 475–485).

Şekil 4

Kaynak: Dani Rodrik, weblog, 21 Haziran 2007.

Küreselleşme ile Ulus-Devlet yapısının aşındığı, derin küresel entegrasyon ile katılımcı demokrasinin imkansız üçleme mantığında Ulus-Devlet’i devre dışı bıraktığı tartışmalarının yanında yerelleşmenin de Ulus-Devlet üzerindeki tartışmalarını ele almak anlamlıdır.

Yerelleşme, en yalın ifadesiyle, merkezi yönetimin kamusal yetki ve sorumluluklarının ara ve yerel yönetimlere veya yarı bağımsız devlet kuruluşları ve/veya özel sektöre aktarılmasıdır (The World Bank Group, 2014: 1). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok ülke farklı seviyelerde yerelleşmeyi denemiştir. Kendi toplumsal koşullarının yarattığı bir kurum olmamakla birlikte, Türkiye’de bir asrı aşkın bir süredir yerel yönetim geleneği vardır (Ergun, 2004: 171-172). Son yıllarda kamu yönetiminde yeniden yapılanma ve reform girişimleri tartışılmakta yerel yönetimlere ağırlık verilmesi hedeflenmektedir. ‘Değişimin Yönetimi için Yönetimde Değişim’ raporunda; küreselleşme sürecinin bir yandan uluslar üstü ve bölgesel entegrasyonları güçlendirdiği, diğer yandan yerel değerleri ve farkındalıkları canlandırmakta olduğu ve yerinden yönetimi artırdığı savlanır (TC Başbakanlık, 2003: 25).

Birçoklarına göre dünyayı tek bir pazara dönüştüren ve standart yaşama alışkanlıkları kazandıran küreselleşme; etnik, dinsel, dilsel farkındalıkların öne çıktığı bir yerelleşme süreci ile karşıtlık oluşturur (İnce, 2009: 259-275). Ancak bir yandan da tek tipleştirme eğiliminde olan küreselleşme, farklılıkları öne süren yerelleşme ile aslında birbirini tamamlayan süreçlerdir. Zizek’e göre; küresel kapitalist düzen kendisini yerel yapılar üzerinden yeniden inşa eder ve bu süreç kapitalizmin kendisini yerelliklere kolaylıkla uyarlayabilmesi için gereklidir (İnce, 2009: 259-275).

Bu mantığa uygun olarak, mal, hizmet ve sermayenin dünya pazarında serbest dolaşımı sağlanırken özelleştirme ile birlikte yerelin doğrudan küresel pazarlarla ilişki kurmasının yolu açılır. Küreselleşme yereli de içeren yeniden üretme sürecine dahil bir yapılanma içerisinde. Küreselleşme ile uluslararası sermaye, ulus devletten gelecek herhangi bir baskı ya da kısıtlama olmadan yerele ulaşacaktır. Bu noktada, devletin rolü özelleştirme, sivilleşme ve yerelleşme üzerinden yeniden tanımlanmaktadır. Bu çerçevede devletin küçültülmesi, uluslararası mal ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi, özelleştirme ve serbest ticaretin önünün açılması beklenir. İktisadi yaşamın örgütlenmesinde devlete asgari, piyasalara azami rol verilmesi amaçlanır. Bu anlayışa uygun olarak, devletten özel mülkiyetin önceliğini güvence altına alması beklenir. Mac Ewan bu durumu şöyle özetler: “*IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve ABD hükümeti uluslararası ticaretin devletin düzenleme alanından çıkması ve emek piyasası ‘aksaklıklarını’ azaltmaları için baskı kurarlar*” (MacEwan, 2007: 288).

Bu aşamada birçok ulus-üstü kurumun geliştirdiği projede⁷ çoğunlukla *belirlenmiş* kıstaslara bağlı olarak, öne çıkartılan ve desteklenen demokrasi kavramını incelemek yerinde olacaktır.

Demokrasi ve Demokrasilerin Demokratikleşmesi⁸ Tartışmaları

Hobsbawm, yaygın olarak kullanılan demokrasi kavramını “*hukukun egemenliği ile çeşitli sivil ve siyasal baklarla özgürlükleri güvence altına almayı vaat eden ve rakip adaylar ve/veya örgütler, partiler arasında düzenli aralıklarla yapılan seçimlerde genel oy hakkı usulince, bütün yurttaşların sayısal çoğunluğuyla seçilmiş, temsili meclisleri de kapsayan organlarla yönetilen bir anayasal devlet*” olarak tanımlamaktadır (Hobsbawm, 2008: 100). Hobsbawm’ın altını çizdiği “hukukun egemenliği” ve “her yurttaşın siyasi alana eşit oranda katılımı” ilkeleri anayasal demokrasinin temel iki kriterini oluşturur.

⁷ Yalnızca Birleşmiş Milletler tarafından demokrasinin desteklendiği farklı birimler şöyle sıralanabilir: BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Demokrasi Fonu (UNDEF), Barış Koruma Operasyonları Dairesi (DPKO), Siyasi İşler Bölümü (DPA) ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) (UN, 2014: 1).

⁸ Demokrasileri demokratikleştirme kavramı ilk önce Antony Giddens tarafından kullanılmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle liberal demokrasilerin daha demokratik yapılara sahip olması ihtiyaçtır. Giddens’a göre konu daha fazla ya da daha az yönetimle ilgili değildir. Önemli olan, yönetimin küresel çağın getirdiği yeni koşullara ayak uydurup uyduramadığıdır. Devlet meşruiyeti de daha aktif bir temelde ele alınmalıdır. Giddens, demokrasilerin demokratikleşme sürecine yerelleşmenin de içkin olduğunu ancak bu sürecin tek taraflı değil çift taraflı değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Şu halde küreselleşmenin etkisiyle yerele yönelen ve yerelden yukarıya çıkan iki taraflı süreç bir arada değerlendirilmelidir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Powell ve Geoghegan, 2006: 128 – 142.

“Hukukun egemenliği” kavramıyla anlatılmak istenen siyasi erkin yetki alanının ve kapsamının belirli kriterlerle kısıtlandığıdır. “Her yurttaşın siyasi alana eşit oranda katılımı” ilkesi ise her yurttaşa eşit özgürlükler -özgürlüklerin kullanılırken başkalarına doğrudan ve fiziksel zarar vermemesi koşulu esastır- ve haklar tanınmasıdır.

Bugün siyaset bilimi tartışmalarında ve hatta pratikte demokrasi kavramının yalnızca oy kullanmaya indirildiği fark edilir. Demokrasilerin pasif ve hatta bazı durumlarda yönlendirilmiş katılımcı olmanın ötesinde bir yurttaş kavramını işaret ettiği düşünülmektedir. Yurttaşların kendi kendisini yönettiği *katılımcı* bir demokrasiden bahsedilecek ise, kolektif bütünlüğün tanımlanabilir olması, kuvvetler ayrılığının düzenlenmiş olması ve bu kuvvetlerin halk tarafından erişilebilir olması gereklidir (Brown, 2010: 49-50) . Şu halde, kitlelerin, halkın kendi gündemini yaratarak yönetime katılması ve sesini duyurabilecekleri zemine sahip olması beklenir. Bir ülkede demokrasi açığı olup olmadığı değerlendirilirken yukarıda belirtilen iki temel kriterin işleyip işlemediğine bakılmasının yanında kitlelerin bu zemine sahip olup olmadığı da incelenmelidir. Bu çalışmaya temel oluşturan argümanlarımızdan birisi sanayileşme olgusunun geri planda kalmasıyla ve ekonomik büyümenin hizmetler sektörü üzerinden yürütülmeye çalışılmasıyla zaten zayıf olan katılımcı tartışma ve siyasi gündem oluşturma zeminlerinin iyice aşınmış olmasıdır.

Diğer taraftan, “post-demokrasi” algılaması içerisinde tartışma alanının sivil topluma doğru kaydığı ve bu şekilde demokrasinin güçlendiği ve genişlediği iddia edilir (İnsel, 2007: 29-40). Bu noktada dikkat edilmesi gereken sivil toplum örgütlerinin “halka” ikame edilip edilemeyeceğidir. Zira, sivil toplum örgütlerine danışılarak alındığı söylenen kararlarda “halkın” görüşünün ne kadar yansıdığı tartışma konusudur. Demokrasi kavramı temelde ‘halk’ı merkeze alır ve tanımını halk kavramı üzerinden yapar⁹. Toplumsal düzenden ortaklaşa hazırlanıp onanmış amaçlar üzerinde yükselmesi beklenir (Bourdieu, 2006: 81-90). Demokrasilerde ‘bireysel özgürlüklere’ yapılan vurgu bu anlamda ironik bulunmaktadır. Neoliberal uslamlamanın ilk başta ekonomide (maaşların toplu sözleşmeler ile değil de performans değerlendirmeleri sonucu yapılması, Bourdieu’nün beraberinde getirdiği ve pekiştirdiği birey vurgusu git gide sosyal hayata yansıyor görünmektedir (Bourdieu, 2006: 81-90).

Diğer taraftan, gelişmiş ülkelerdeki demokrasi açığının da yukarıda altı çizilen iki temel ölçüte göre değerlendirilmesi mümkündür. Bu iki temel ölçütün yanında demokrasi kavramının ne şekilde ele alındığı önemlidir. Zira, olası farklılıkları dışlayan haliyle, gelişmiş endüstriyel demokrasilerde dahi oligarşik azınlığın¹⁰ ortak

⁹ Demokrasi, Yunanca’dan (demos + cracy) gelen bir sözcüktür. Demos, halk anlamına gelmektedir. Demokrasi ise bir bütün olarak halkın kendini yönetmesi anlamını taşır (Brown, 2010: 49-50).

¹⁰ İrlanda’nın Avrupa Anayasası’nı halk oylamasına sunması sonrası ortaya çıkan tartışmalar bu konuda verilebilecek iyi örneklerdendir. İrlanda’nın Avrupa Anayasası’nı halk oylamasına

konular için karar verdiği savlanmaktadır (Brown, 2010: 49-52). Örneklerden yola çıkarak, demokrasi kavramının anlamını kaybettiği, yalnızca siyasal dengesizlikleri diğer yönetim şekillerine nazaran en aza indirdiği ve bu şekilde ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu gerekçesiyle 21. Yüzyılda demokrasi kavramının fetişleştirildiği düşünülmektedir. Oysaki, demokrasinin kesintiye uğramadan demokratik tartışmalara, diyaloglara ve sosyal ilişkilerin devamlılığına ihtiyacı vardır. Demokrasinin 21. Yüzyılın yönetim anlayışı olduğu düşünülüyorsa ‘*demos*’ kavramının daha etkin rol alacağı demokratik bir düzenin yaratılması beklenmektedir.

Türkiye’de Sanayisizleşme ve Demokrasi Açığının Derinleşmesi

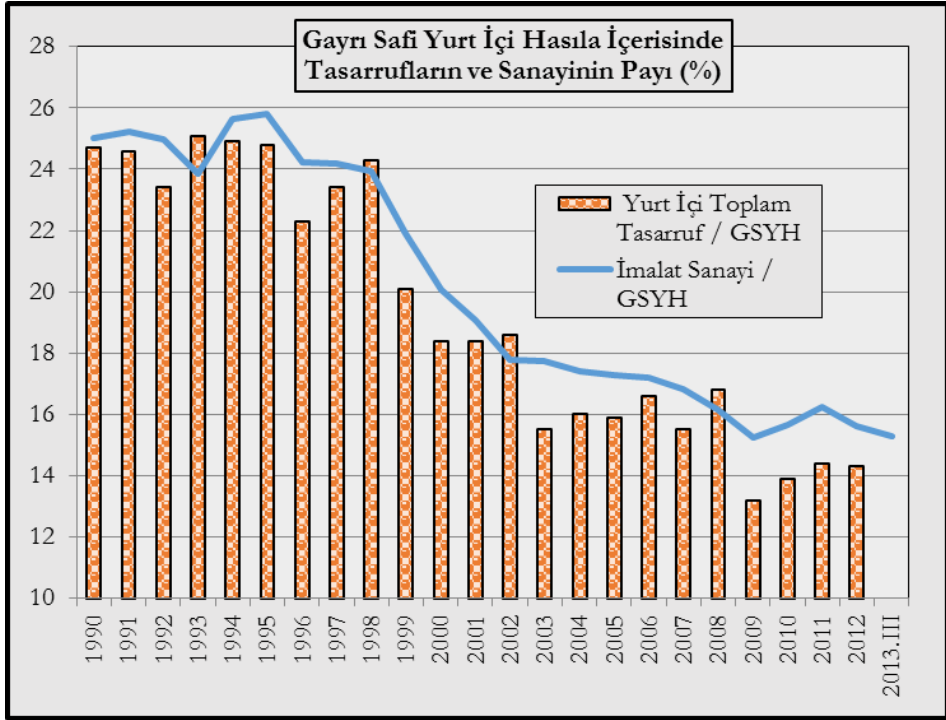
Buraya kadar küresel ekonomide ilk bakışta birbirinden farklıymış izlenimi veren, ancak birbirleriyle ilintili dört önemli gelişimi tartıştık (sanayinin görece önemsizleştirilmesi; ulusal tasarrufların gerilemesi; bölgesel ve kişisel gelir dağılımının bozulması; katılımcı demokratik kurumların yıpranması). Şimdi söz konusu süreçlerin Türkiye’ye yansımaları ele alınacaktır.

2000’li yıllar Türk ekonomisinde iki olgu ön plandadır: (1) ulusal tasarruf oranının çöküşü ve (2) sanayi sektörlerinin milli gelir içerisinde görece olarak gerilemesi. Ulusal tasarruflar yüzde 22- 25 bandından hızla gerilemiş ve yüzde 15 düzeyine inmiştir. Ulusal düzeyde tasarruf fonları ve yatırım talebi arasındaki açık cari işlemler açığı olarak tanımlanır. Türkiye 2003’ten bu yana geçen son on yılda toplam 386 milyar dolarlık cari işlemler açığı yaratmıştır. On yıllık cari işlemler açığı bilançosu, bir yandan dış kırılganlık ve finansal istikrarsızlık, bir yandan da ulusal sanayide yaşanan görece üretim kayıpları ve süregelen yüksek işsizlik ile ilişkilendirilebilir.

sunması ‘demokrasi’ anlayışına takılmıştır. Fransa ve İngiltere’de 2005’te halk oylamasına sunulup reddedilen Avrupa Anayasası’nın - Avrupa Anayasası Fransa ve Almanya’da reddedildikten sonra değişikliğe uğramıştır. 2008’de İrlanda’da halk oylamasına sunulan Avrupa Anayasa’sı 2005’te Fransa ve Almanya’da halk oylamasına sunulandan içerik olarak farklıdır.- üç yıl sonra İrlanda’da reddedilmesi, “daha fazla demokrasi, siyasal etkililik ve AB’de karar alma süreçlerinde daha fazla şeffaflık isteyenler için” hüsrana olarak yorumlanmıştır (Ross, 2010: 82-99). Dönemin Avrupa Parlamentosu Başkanı, Hans-Gert Pöttering’e göre, İrlanda halkı, AB’nin bu reformlara ihtiyaç duyduğuna ikna olmamış, bu reformlarla daha fazla siyasal etkililiğin sağlanacağına inanmamıştır (Ross, 2010: 82-99). Aynı dönemde Valery Giscard d’Estaing’in ve Nicolas Sarkozy’nin İrlanda’yı tekrar oy vermeye çağırdıkları bilinmektedir. Burada oylamanın anti demokratik bir araç olarak manipüle edildiği düşünülmektedir. Verilen demeçlerden İrlandalılardan beklenen ‘evet’ oyunun alınması için oylamanın tekrar tekrar kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır. Dönemin Alman İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble, azınlığın çoğunluğa kararlarını dayatamayacağını vurgulayarak; birkaç milyon İrlandalı’nın 495 milyon Avrupalı adına karar veremeyeceğini dile getirmiştir (Ross, 2010: 82-99).

Söz konusu kırılmanın önemli bir boyutu ulusal gelirin sektörel yapısındaki dönüşümlerinde gözlenmektedir. Türkiye’de yatırım ve kaynak dağılımı giderek reel üretici sektörlerden hizmetler sektörüne kaymakta ve sanayinin ivme kaybetmesine yol açmaktadır. 5 No’lu Şekil’de ulusal tasarruflar ile sanayi katma değer üretiminin milli gelir içindeki payları eş anlı olarak resmedilmektedir. Şekilden de izlenebileceği üzere, 1998’den bu yana Türkiye’de tasarrufların çöküşü ile birlikte sanayinin de milli gelir içindeki payı sürekli düşüş kaydetmekte; Türkiye, deyim yerindeyse, giderek *sanayisizleşmektedir*.

Şekil 5

Kaynak: TÜİK ve TC Kalkınma Bakanlığı

Sanayi sektörü özellikle 2001 krizi sonrasında yatay ve dikey ara malı bağlantılarında yaşanan tahribata bağlı olarak özellikle ithalata bağımlı bir yapıya yönelmiştir. Buradaki sorun, bir yandan Türkiye’ye çoğunlukla kısa vadeli nitelikli sermaye girişlerinin; bir yandan da özellikle şirketler dış borçlanmasının yaratmış olduğu döviz bolluğunun, döviz kurunun (yerli paranın) aşırı değerlenmesine yol açmasından kaynaklanmıştır. Dövizin ucuzlaması şirketleri daha çok ara mal ve yatırım malı ithalatına yöneltmiş, yerli üretimi dışlamıştır. Bu tespit, sanayinin

özellikle dış ticaret politikalarındaki yönelimlerinin bir yansıması olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 2002 sonrası döneme bakıldığında, bu dönemin büyüme patikasının ardında ucuz dövizin sunduğu spekülâtif işlemlere dayalı dolar bazında hızlı bir büyüme yansıması olduğu görülecektir. İktisat yazını spekülâtif sermaye girişlerine dayalı bu tür istikrarsız ve sürdürülemez büyüme deneyimlerini *spekülâtif itkili büyüme (speculative-led growth)* kavramıyla karşılamaktadır.

Spekülâtif-itkili büyüme modeli Türkiye’de yatırım ve kaynak dağılımının giderek reel üretici sektörlerden, hizmetler sektörlerine kaymasına ve sanayinin ivme kaybetmesine yol açmaktadır. Yurt dışından gelen kaynakların içermekte olduğu “yatırım” sözcüğüne karşın, finans dünyasının mantığı içerisinde söz konusu kavramdan anlaşılması gereken doğrudan sermaye yatırımlarında anılan *sabit sermaye yatırımları* değil; çoğunlukla kısa dönemli ve özünde aşırı oynaklıklar barındıran finansal yatırımlardır. Türkiye’de “sermaye” girdisinin ithalat maliyetlerinin ucuzluğu, sanayi üreticisini *ithal edilmiş ara malı ve yatırım mallarını yerli üretime ve genelde işgücüne karşı ikame etmeye* yönlendirmektedir. Döviz kurlarındaki ucuzluk bir yanda finans piyasalarında bir istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirilirken, diğer yanda sanayide düşük teknoloji ve sermaye yoğun bir faktör donanımını özendirilmektedir. Dolayısıyla, ulusal tasarruflardaki gerileme bir yanda dış borçlanmayı özendirirken, bir yanda da sanayi sektörlerini (ithal) sermaye yoğun ve istihdam dostu olmayan bir patıkaya koşullandırmaktadır. Türkiye’nin giderek daha fazla yabancı sermaye yoğun bir teknolojiye sürüklenmesinin ve dolayısıyla istihdam dostu olmayan ve yabancı sermaye bağımlı bir sanayileşme süreci tuzağına itilmiş olmasının izlenen makro ekonomi politikaları sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Bu değerlendirme kalkınma iktisadı yazınının çok temel savlarından birisini anımsatmaktadır: “*bir ülkenin ticaret politikası, o ülkenin aynı zamanda sanayileşme politikasıdır*”. Birincisinde cari işlemler açıkları ve dış borçlanma verileriyle sergilenmekte olan çarpıklık söz konusu olduğunda, diğerinde de istihdam dostu olmayan, çarpık büyüme-istihdam ilişkisi sergileyen bir görünüm doğması kaçınılmazdır.

Neticede, Türk sanayisinin görece değer yitirmesinin ve dışa bağımlılığının, sivil toplumun gündemini oluşturacak zeminlerden uzaklaştırdığını düşünmekteyiz. İstihdam biçimleri formel sanayi üretiminden kopup taşeronlaştırılmış hizmetler sektörüne kaydıkça modern sanayi toplumuna özgü sivil demokratik kitle örgütlenme biçimlerinin de yırandığını ve parçalı bir yapıya büründüğünü öngörmekteyiz. Siyaset bilimi yazınında “demokrasi açığı” diye betimlenen bu sürecin, Türkiye ve benzeri geç sanayileşen ülkelerde sanayileşmesini olgunlaştırmadan hizmetler ara sektörlerine hızla geçen bir dönemi yansıttığını düşünmekteyiz.

Sonuç: Üretimde, Toplum İlişkilerinde, Katılımcı Demokraside... Problemlerin Aşılması Üzerine

Tarihi kökenleri bakımından modernité projesini tamamlayamamış, geç kapitalistleşen ve geleneksel olarak bölgesel gelir dağılımında *ikililik* (dualité) sergileyen bir ekonomik-toplumsal yapıda yaşanan *problemlerin* aşılması konusunda kalkınma iktisadı ve siyaset bilimi yazınının sunduğu ipuçlarından yararlanmak mümkündür.

Başlangıçta, *kalkınmanın aynı şeylerin daha yoğun olarak üretildiği uzmanlaşma anlamına gelmediği, tersine henüz üretilmemiş yeni şeylerin üretilmesi* anlamına geldiği ve *uluslararası işbölümünde daha yüksek katma değerli mallar üretimin* gerekliliği dile getirilmelidir. Dolayısıyla, kalkınmanın esas amacını “görece üstünlüğe” dayalı kendisini ispatlamış sektörler değil, küresel ekonomiye dayalı “yaratılan” stratejik aktivitelerin desteklenmesi oluşturmalıdır. Kalkınma, sınırlı sayıda aktivitenin uzmanlaşarak daha derin üretilmesinden ibaret değildir. Tersine, kalkınma üretim sürecinin *yataylaştırılarak*, daha evvelce üretilmesi mümkün olmayan teknolojilerin üretim sürecine dahil edilmesini gerektirir. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma süreci, ancak *yatay olarak* sürekli genişleyebilen bir kalkınma stratejisinin varlığını gerekli kılar.

Kalkınmanın bu şekilde ele alınması kuşkusuz “neoklasik” iktisat kuramının öne sürdüğü görece üstünlüklerde uzmanlaşmaya dayalı kaynak tahsisi prensibine zıtlık gösterir. Burada önerdiğimiz strateji, “görece üstünlüklerin” veri olarak alınması değil, küresel ekonominin sinyalleri uyarınca “yaratılmasıdır”. Devlet, kalkınma sürecini ateşlemek üzere zaten kazanan konumdaki sektörleri desteklemeyi değil; *yeni-kazanan sektörler yaratmayı* hedeflemelidir. Burada devlet, *Walrasgil tellal* (görünmez hakem) olarak değil, aktif girişimci olarak çalışmalı; küresel ekonomik ve demokratik performansına bağlı olarak da devletin denetlenmesi kurgulanmalıdır. Benzer şekilde, devletin “piyasa-itkili” (market stimulating) teknoloji politikaları geliştirilmesi önem taşımaktadır (Lall ve Teubal, 1998: 1369-1385), (Krugman, 1991: 483-499).

Teknolojinin üretimi ve paylaşımı süreçleri kompleks dinamikler içeren bir edimdir. Piyasanın tek taraflı maliyet-gelir analizi, teknoloji gelişimi yarattığı dışsallıkları ve taşıma etkilerini saptamakta yeterli olmayacaktır. Burada devletin piyasa itkili aktivitelerini öne çıkartma yeteneğinin tek bir ölçüsü olabilir: devlet girişimciliğinden elde edilen faydanın, devlet aygıtının hiçbir faaliyete karışmaması durumuna nazaran daha yüksek olması. Buradaki karşılaştırma ise uluslararası pazarlardaki fiyatlamaya göre yapılmalı; devletin hesap verilebilirliği küresel normlar üzerinden gerçekleştirilmelidir.

Dolayısıyla küreselleşme sonrası dünya koşullarında, Türkiye benzeri gelişmekte olan piyasa ekonomileri için demokratikleşme ve kalkınma modeli, kanımızca, bölgesel eşitsizlikler ile mücadeleyi ana eksenine koyan, devletin de aktif katılımı olan bölgesel kalkınma planlarına dayalı, eşit ve demokratik katılımı sağlayan bir projeden geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Amin, Samir (2004), *Obsolescent Capitalism Contemporary Politics and Global Disorder*, Rainbow Publishers, India.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2007), *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Bayram N., Aytac S., Aytac M., Sam N., Bilgel N. (2009), "Poverty, Social Exclusion, and Life Satisfaction: A Study From Turkey", *Journal of Poverty*, 16: 4, s. 375-391.
- Bourdieu, Pierre (1998), "The Essence of Neoliberalism", Aralık, <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu> (05.03.2014), s. 1.
- Bourdieu, Pierre (2006), *Karşı Ateşler*, İstanbul.
- Brown, Wendy (2010), "We are all democrats now", Agemben et al., *Democracy in What State?*, Columbia, USA.
- Castells, Manuel (2000), *The Information Age: Economy, Society and Culture, End of Millennium*, Blackwell Publishing, UK.
- Cizre, Ümit - Yeldan Erinç (2005), "The Turkish Encounter with Neoliberalism: Economics and Politics in the 2000/2001 Crises", *Review of International Political Economy*, 12:3, August, s. 387-408.
- Colas, Alejandro (2007), "Neoliberalizm, Küreselleşme Ve Uluslararası İlişkiler", Saad-Filho, Alfredo - Johnston Deborah (Ed.), *Neoliberalizm Mubalif Bir Seçki*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Dicken, Peter (2007), *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the Global Economy*, Guilford press, New York.
- Ergun, Turgay (2004), *Kamu Yönetimi*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.
- FESSUD (2013), "Annual Conference 2013", http://fessud.eu/?page_id=2017, (07.03.2014).
- Fleming, J. Marcus (1962), "Domestic financial policies under fixed and floating exchange rates", *IMF Staff Papers*, No: 9, s. 369-379.
- Harriss, John (2004), *Depolicizing Development*, LeftWord, India.
- Hobsbawm, Eric (2008), *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, Agora, İstanbul.
- Huberman, Leo (2005), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyula*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İnce, Murat (2009), "Küreselleşme ve Yerelleşme Bir Çelişki Mi?", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11/ 1, s. 259-275.
- İnsel, Ahmet (2007), "Post-Demokrasi, İyi Yönetişim ve Caudillo", *Birikim*, Sayı 223, Kasım, s.29-40.
- Koray, Meryem (2011), *Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Abvali*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Krugman, Paul (1991), "Increasing Returns and Economic Geography", *Journal of Political Economy*, Vol. 99, Issue: 3, June, 483-499.

- Lakha, Salim - Taneja, Pradeep (2009), "Balancing Democracy And Globalization: The Role Of The State In Poverty Alleviation In India", *South Asia: Journal Of South Asian Studies*, 32: 3, s. 408-424.
- Lall, Sanjaya - Teubal, Morris (1998), "'Market-stimulating" technology policies in developing countries: A framework with examples from East Asia", *World Development*, vol. 26(8), August, s. 1369-1385.
- MacEwan, Arthur (2007), "Neoliberalizm ve Demokrasi: Piyasa İktidarına Karşı Demokratik İktidar", Saad-Filho, Alfredo - Johnston Deborah (Ed.), *Neoliberalizm Mubalif Bir Seçki*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Mundell, Robert A. (1963), "Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates", *Canadian Journal of Economic and Political Science*, Vol. 29 No.4, s.475-485.
- Ohmae, Kenichi (1995), *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*, the Free Press, New York.
- Obstfeld, Maurice -Rogoff, Kenneth S. (1996), *Foundations of International Macroeconomics*, The MIT Press, Massachuset.
- Pamuk, Şevket (2014), *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Petras, James – Veltmeyer, Henry (2001), *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century*, Zed Books, London and New York.
- Powell, Fred – Geoghegan, Martin (2006), "Beyond Political Zoology: Community Development, Civil Society, And Strong Democracy", *Community Development Journal*, Vol 41, No 2, April, s.128 – 142.
- Rodrik, Dani (1997), *Has Globalization Gone Too Far*, Washington, DC, Institute for International Economics.
- Rodrik, Dani (2007), "How to Save Globalization From Its Cheerleaders", *The Journal of International Trade and Diplomacy*, 1 (2), Fall, 1-33.
- Rodrik, Dani (2007), "The inescapable trilemma of the world economy", http://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/2007/06 (05.03. 2014).
- Ross, Kristin (2011), "Democracy for Sale", Amy Allen (Ed.), *Democracy in What State ?*, Columbia, New York.
- T.C. Başbakanlık (2003), *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 1: Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*, Ankara.
- The World Bank Group (2014), "Decentralization & Subnational Regional Economics", <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/what.htm>, (15.01.2014).
- Türel, Oktar (2011), *Geç Barbarlık Çağı*, Yordam Kitap, İstanbul.
- UN (1994), "World Investment Report 1994", http://unctad.org/en/Docs/wir1994_en.pdf (05.03. 2014).

- UN (2014), “Democracy”, <http://www.un.org/en/globalissues/democracy/>, (14.01 2014).
- Yeldan, Erinç (2006), “Neo-Liberal Global Remedies: From Speculative-led Growth to IMF-led Crisis in Turkey”, *Review of Radical Political Economics*, 38(2), Spring, s.193-213.
- Yeldan, Erinç (2009), *The Economics of Growth and Distribution*, Efil Yayınevi, Ankara.
- Yeldan, Erinç (2011), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları, İstanbul.

